

# Diskursanalys: En analys av andra ordningen eller en andra rangens analys?

Diskursanalys är en metod som blivit allt mer populär, både bland forskare och bland studenter. Jag kommer här att fokusera på några möjligheter och – framförallt – fallgropar metoden kan innebära inom kriminologin, särskilt när det handlar om kriminologistudenters användande av metoden i uppsatser eller arbeten.<sup>50</sup> Diskursanalys är ett viktigt verktyg för den samhällsvetenskapligt inriktade forskaren. Orsakerna till varför diskursanalys blivit en alltmer populär metod är många. Det kan vara inomvetenskapliga orsaker, som utveckling av specifika metodologiska och teoretiska perspektiv som visat sig användbara. Men det kan även ha andra, mer sociologiskt intressanta förklaringar, som en förskjutning i hur text och film används (genom internet exempelvis) eller en ökad reflexivitet kring mediernas roll. Dessa orsaker är ett vetenskapssociologiskt intressant ämne, men jag kommer inte att försöka studera dem här. Vad jag vill diskutera är ett problem som hänger samman med diskursanalysens möjligheter och metodens egenart. Det rör frågan om vilket *material* som produceras i diskursanalysen och *vad* man kan uttala sig om i en sådan analys. Jag menar att ett ofta förekommande problem med diskursanalys är att man uttalar sig om något annat än det man studerar.

Låt mig ge ett exempel från kriminologin. En student är intresserad av att skriva en uppsats om ett uppmärksammat mord (eller annat grovt brott) som nyligen skett. Studenten vill analysera orsakerna till brottet och konstruerar frågeställningar i stil med ”Vem var gärningsmannen? ”, ”Vem var offret? ”, ”Hur och varför skedde brottet? ”. När det gäller metod stöter studenten på patrull. I diskussion med sin handledare tänker studenten att intervjuer med förövare, offer (om ett sådant fortfarande är i livet), advokater och domare hade varit att föredra, men att det varken är prak-

50 Detta ska inte på något sätt läsas som en kritik av studentens förmåga. Jag kommer att argumentera för att ”fallgropen” utgörs av att man läser texten på det sätt som man brukar läsa en text. Detta kan man inte klandras för. Däremot är det viktigt att man lär om. Se nedan om skillnaden mellan en vardaglig och en vetenskaplig läsning av text.

tiskt eller etiskt genomförbart. Det är nästintill omöjligt att komma i kontakt med personer som kan ge godkännande till sådana intervjuer (framförallt om man skriver en uppsats med dess begränsningar i tid och resurser). Etiskt är det problematiskt, då man riskerar att emotionellt involverade personer – anhöriga, offer och förövare – tvingas konfrontera traumatiska erfarenheter och minnen. Man riskerar även att påverka den juridiska processen då man rör sig på ett fält man inte behärskar och då forskaren har andra syften än att den juridiska processen ska ha sin gång.

Dessa problem gör att studenten bestämmer sig för vad som kan kallas för ”plan B”. Man vänder sig till olika former av media för att därigenom få information om brottet. Förövare, offer och brott har – om det är tillräckligt spektakulärt – beskrivits i kvällstidningar, Tv-nyheter och på olika nätforum. Härigenom löser man de praktiska och etiska problem man har. Ett sådant material är för det första offentligt och de etiskt svåra besluten har redan tagits av journalister och forummedlemmar. (Det gör naturligtvis inte materialet etiskt oproblematiskt. Det är däremot enkelt att avskrivna de etiska problemen genom ett sådant ”offentligt material”-resonemang.) För det andra upplevs metoden enklare än den mödosamma process som att få tag intervjupersoner, skapa intervjuguide, intervjua och transkribera innebär. Har man tur räcker det med att googla, trycka ctrl+c, ctrl+v ett par gånger och sen har man sitt material prydligt i ett dokument, färdigt för kodning och analys.

Oftast är man vid detta tillfälle fullt medveten om att man i och med att man agerar utifrån ”plan B” inte längre kan uttala sig om fallet rakt av, utan att man måste problematisera *bilden* man studerar. Därför lägger man till en frågeställning som rör hur mediebilden av brottet ser ut. Men (och här är problemet) vad som skett är att hela arbetet har förändrats. Man analyserar inte förövaren, offret och brottet, utan de diskurser som återopas i samtalet om förövaren, offret och brottet. Ens material är nu de texter man samlat in, och från dessa kan man inte sluta sig till något om händelsen som de beskriver. Problemet är att även om man är medveten om denna förändring, så ligger ”plan A” någonstans i bakhuvudet och spökar. Den där extra frågeställningen är metod- och materialbytets enda märkbara effekt i uppsatsen. Medierapporteringen förstås som ett fönster till vad som skedde, snarare än ett exempel på de diskurser som förutsätts och reproduceras i det mediala samtalet om brottet.

Titeln anspelar på begreppet ”teorier av andra ordningen”. Teorier av första ordningen är vad vi vanligen menar med begreppet ”teori”: Ett påstående eller antagande om en del av verkligheten, vilket är utformat så att det kan bevisas eller förkastas med hjälp av observationer. Teorier av andra ordningen är teorier som rör dessa teorier. Sociologi har i sin tur kallats för en vetenskap av andra ordningen. Det är en vetenskap vars objekt är individens tolkningar av sin situation (något elakt kan man kalla sociologi för ”vetenskaparens tolkningar av andras tolkningar”). Giddens (1993) *dubbla hermeneutik* är ett sätt att betrakta detta på. Den sociala världen som analyseras av sociologer består till stor del av människors tankar, motiv och förklaringar. Människors tolkningar av världen utgör därför en viktig del av den värld som sociologer vill analysera (Giddens, 1993, s. 170). Som Giddens betonar kan även

sociologers förklaringar påverka människors tolkningar och på så sätt kan forskaren, medvetet eller omedvetet, förändra det som han eller hon studerar.

Diskursanalys är ett tillvägagångssätt som passar bra med en sådan ”andra” ordning. Diskursanalysen är en analys av det samtal som förs angående en händelse (det vill säga tolkningar av händelsen), samt av detta samtals förutsättningar. Förenklat kan man säga att diskursanalysen försöker förklara varför texten förklarar händelsen på ett visst sätt (varför beskrivs brottet som att det hade vissa orsaker, varför förstås brottslingen och offret på ett visst sätt, varför menar man att brottet har vissa konsekvenser och så vidare). Diskursanalys är ett användbart verktyg för att studera dessa processer av meningsskapande.

Vad jag syftar till med titelns andra del, en ”andra rangens analys”, är den fallgrop jag varnat för att diskursanalysen kan falla i. Det vill säga att analysen saknar en reflektion kring vad det är analysen rör, vilken del av verkligheten man har tillgång till (händelsen eller *beskrivningar av händelsen*). En första, preliminär, beskrivning av problemet är att diskursanalytikerns tolkning inte är av andra ordningen, utan övertar och upprepar den analyserade textens förklaringar. Texten avkontextualiseras därmed och blir till en objektiv representation, utan skapare, utan syfte. Diskursanalysens förmåga är det motsatta: Att kontextualisera texten och att sätta den i ett sammanhang. Syftet med denna diskussion är att identifiera och diskutera fallgropen, samt tipsa läsaren om möjliga sätt att undvika den.

För diskussionens skull kommer jag att begränsa mig till en viss form av diskursanalys, nämligen Norman Faircloughs kritiska diskursanalys (hädanefter KDA). Detta gör jag för att den är lättanvänd, det finns många pedagogiska introduktioner till metoden (se bland annat Winther Jørgensen och Philips, 2000, Fairclough, 1989 och 2000, Fairclough och Fairclough, 2012 och Chouliaraki och Fairclough, 1999), den används ofta och omfattar en kunskapsteoretisk diskussion som är relevant i sammanhanget. Jag kommer här inte att göra någon djupgående beskrivning av KDA som metod. För en sådan beskrivning hänvisas läsaren till de ovan nämnda introduktionerna. Jag kommer att diskutera hur problemet kan tacklas utifrån KDA:s metodologi. Problemet är däremot inte begränsat till KDA, utan, skulle jag påstå, är något som generellt rör tillämpningen av textanalys och motivet bakom den. När jag talar om KDA specifikt skriver jag av naturliga skäl KDA, när jag menar att mitt resonemang är giltigt för diskursanalys i allmänhet använder jag benämningen diskursanalys.

## Vad är diskursanalysens objekt?

En möjlig skillnad mellan diskursanalys och andra kvalitativa metoder, exempelvis intervjun, är att den senare rör informantens tankar och erfarenheter, medan den förra oftast behandlar offentliga samtal. Även om diskursanalys kan användas för att analysera dagböcker, brev och andra *personliga* texter, är den vanligtvis använd för att

analysera publika eller offentliga texter (framförallt mediala, juridiska och vetenskapliga texter). Men en sådan uppdelning har ifrågasatts av många. I detta sammanhang är Faircloughs kritik mest intressant. Media är enligt honom (1995, s. 8–16) en produkt som *producerats* i det offentliga, men som likväl kan *konsumeras* i den privata sfären. Vad som skiljer en dagbok från ett nyhetsreportage är först och främst att de är två olika *genrer*, inte att de syftar till olika diskurser (Fairclough, 1995, s. 66). Det innebär att de lyder under olika *regler* när det gäller *uttryck*. Ett reportage och en dagbokstext kan handla om samma händelse, men texternas olika form är avgörande. Detsamma kan även sägas gälla intervjun. Det är också en genre. Om den har samma ton, publik och innehåll som ett nyhetsreportage (eller en dagbok) bedöms intervjun oftast som misslyckad. Genrebestämning är inte ett sätt att avgöra vad som är ett möjligt studieobjekt för en diskursanalys, utan en viktig del av den kritiska diskursanalysen (Chouliaraki och Fairclough, 2000; Fairclough, 2000). Nyhetsreportaget, dagboken och intervjun är alla möjliga diskursanalytiska studieobjekt. Hur ska man då definiera vad som är diskursanalysens objekt?

Liksom man i en god sociologisk analys av intervjuer inte ska stanna vid individens motiv i en förklaring av dennes handlingar, erfarenheter eller tankar (så kallad metodologisk individualism) ska inte diskursanalysen dröja sig kvar vid textens interna struktur. Texten utgör inte sitt eget universum, utan analysen måste leta sig utanför texten. Förenklat kan man säga att diskursanalysen har tre möjliga studieobjekt om man begränsar sig till sådana fall som jag tidigare tagit upp: En faktisk händelse (exempelvis brottet), en text som rör denna händelse (exempelvis en artikel som behandlar brottet och dess omständigheter) samt diskurser (de diskurser som återopas och reproduceras i texten). Vad kännetecknar respektive objekt?

Det första av dessa objekt är, om man ser till diskursanalys som metod, inte ett lämpligt objekt. Materialet som är tillgängligt för diskursanalytikern är texten, inte händelsen. (Samma inskränkning finns det gällande intervjun, som är ett samtal om personens erfarenheter, föreställningar och tankar kring händelsen.) Vi kommer att komma tillbaka till detta senare, men om vi avskriver ”den faktiska händelsen” som ett möjligt diskursanalytiskt studieobjekt har vi två förslag kvar. Texten i sig och diskurser.

## Vad är en text och vad är den inte?

Med text menar jag inte enbart skrivna texter, utan material som kan läsas eller analyseras som om de vore författad text. När det gäller diskursanalys är det viktiga inte att texten är vad vi vanligtvis menar med ordet text, utan att den kan sägas produceras av och reproducera diskurser. Text kan i detta sammanhang därför förstås som ett *kommunikativt tillfälle* (de Beaugrande och Dressler, 1981). Det vill säga ett tillfälle då kommunikation inträffar. Texten är inte ett objekt, utan en händelse. Detta ligger även i linje med Faircloughs beskrivning av hur KDA betraktar text (se bland annat

1989, s. 24–25). För diskursanalysen är hur och var texten förmedlas eller iscensätts av oerhörd vikt. Huruvida ett tal framförs av USA:s president, av en skådespelare eller av en mentalpatient är avgörande för hur det ska förstås och analyseras. En sådan vidgad förståelse av texten brukar beskrivas med begreppet *textualitet*. Med *textualitet* menas attribut som gör tillfället kommunikativt. I linje med bland annat lingvisterna de Beaugrande och Dressler kan man tala om att ett kommunikativt tillfälle uppstår först när texten producerats med intentionen att vara en text, när den konsumeras av någon som är medveten om att det rör sig om en text, när texten följer regler som accepteras av både producent och konsument samt, slutligen, när texten befinner sig i en viss kontext (detta är min tolkning av de sju krav som de ställer på en text, se de Beaugrande och Dressler, 1981, s. 3–11). Jag kommer nu att gå igenom dessa fyra kännetecken kortfattat.

*Texten har producerats med intentionen att vara text.* En text kan inte vara ett naturligt förekommande fenomen. Den förste juli 1976 sände satelliten *Viking Orbiter 1* tillbaka bilder från Mars som skulle skapa uppståndelse. Bilderna föreställde en två kilometer lång bergsklippa som, med lite god vilja från betraktarens sida, var formad som ett människoansikte. Vissa som såg bilderna gjorde kopplingen till pyramiderna och tolkade dem som exempel på hur rymdvarer komunicerade med oss människor. Dessa personer såg de marsianska klipporna som ett kommunikativt tillfälle av stor betydelse. Men de flesta är överens om att klippformationen är slumpmässigt uppkommen av naturliga geologiska processer. Det nyktra perspektivet är att avskrivna klippformationen som en icke-text då den inte intentionellt producerats som text. En fråga som väcks av detta är huruvida producenten måste existera, eller om det endast är nödvändigt att konsumenten ska tro att en producent funnits. Om vi tror att något är en text läser vi det som om det vore en text. Personer med starkt behov av att rymdvarer existerar, och av att de talar med just honom eller henne, har tolkat Mars-ansiktet och funnit mening däri. Detta är onekligen sant, men konstruktionen av mening är inte förbehållet objekt med *textualitet*. När jag sitter i vår trädgård och betraktar det äppleträd som står där finner jag mening i det (rättare sagt jag *skapar* mening i det) utan att för den skull tro att någon annan människa eller någon annan skapat trädet som ett budskap till mig. Däremot är det fullt möjligt att analysera hur föreställningar om rymdvarer och deras kommunikation med oss (och ibland invasion) förutsätter vissa diskurser (se Dean, 1998).

*Texten konsumeras av någon som är medveten om att det är en text.* Detta ska inte blandas samman med kvasifilosofiska frågor som ”om ingen läser en text, är det då en text?”. Av nödvändighet uppstår ett kommunikativt tillfälle först då texten, objektet eller handlingen *förstås som* kommunikation. Ingenting kommuniceras om tillfället passerar mottagaren obemärkt förbi. Hade inte *Viking Orbiter 1* tagit fotografier av Mars hade ingen haft möjligheten att tolka klippformationen som ett meddelande (då hade ”texten” varken haft en sändare eller en mottagare).

*Texten följer regler som accepteras av alla inblandade.* Alla texter följer en viss form av struktur. På en grundläggande nivå kan man tala om stavning och grammatik (för att inte tala om alfabetet) som sådana strukturer. För att producenten ska kunna ha förmågan att skapa texten, och konsumenten förmågan att konsumera den, måste de

ha kunskap om denna struktur eller dessa regler. Från ett lite bredare perspektiv kan man även tala om dramaturgiska tekniker, retorik och till och med genrer (se ovan).

*Texten befinner sig i en kontext.* Det sista kännetecknet är för en diskursanalytiker det mest intressanta. Det kommunikativa tillfället måste placeras i en kontext. I vilket samhälle – under vilka omständigheter – kan texten produceras? Vad har gjort texten möjlig? För att ta det kriminologiska exemplet igen: Varför har man vid vissa tillfällen krävt hårdare straff för grova brottslingar, medan man bara några år senare har sett sådana krav som barbariska? Varför vände man sig då istället till psykiatrerna och hävdade medicinering som den enda rätta reaktionen från samhällets sida (en lösning som även den har kritiserats). För diskursanalytikern är det intressant att analysera, inte vilken av dessa åtgärder som är den korrekta (risken finns att man automatiskt kommer till slutsatsen att det är den åtgärd som rekommenderas idag som är den mest humana), utan vad som lett fram till att hårdare straff eller medicinering ses som självklart och önskvärt.

Det som uppfyller dessa kriterier för textualitet kan av en diskursanalytiker analyseras för att på det sättet studera vilka diskurser som texten (det är kanske bäst att undvika det mer korrekta, men krångliga och opedagogiska begreppet *kommunikativt tillfälle*) förutsätter och reproducerar. Till exempel kan, om kriterierna för textualitet uppfylls, en text, intervju eller rättegång analyseras *som om det vore* en text. Märk väl att inga kriterier för att texten ska vara sann, behandla relevanta delar av en händelse eller liknande har presenterats. Om man med hjälp av den text som uppmanar till hårdare straff tror sig analysera en händelse där förövaren ”slipper undan”, måste man, om man läser en text som återoppar en biologisk modell, paradoxalt nog samtidigt acceptera att samma föröväre oförtjänt måste sitta av sitt fängelsestraff. Textens vinkling formar inte verkligheten. I texten konstrueras en bild av händelsen, samt dess orsaker och konsekvenser. Det är inte detsamma som ett stilla återspeglade av ett faktiskt tillstånd. En sådan osäkerhet kan vändas till en tillgång. Konflikterna mellan olika verklighetsbeskrivningar är ett intressant ämne för diskursanalysen.

## Diskursanalys som samhällsvetenskaplig metod

Textbegreppet är till stor grad gemensamt för de olika diskursanalytiska metoder som finns. Däremot skiljer sig diskursbegreppet åt mellan olika metoder. Jag kommer, som jag tidigare poängterat, enbart diskutera utifrån ett kritiskt diskursanalytiskt perspektiv. För att beskriva hur man inom KDA förstår begreppet diskurs är det nödvändigt att börja från början. I grund och botten är samhällsvetenskapen studiet av socialt liv. KDA är en av flertalet möjliga metoder för att studera vad som strukturerar socialt liv (Fairclough, 1999, s. 21). Att det på något sätt är strukturerat (följer någon form av ordning eller struktur) är sociologins premiss. Durkheim argumenterade i förordet till *Själv mordet* för nödvändigheten att förankra studiet av det sociala livet i samhälleliga strukturer:

Under förevändning av att vetenskapen ges ett solidare underlag genom att grunda den på individens psykologiska konstitution, har man sålunda berövat den det syfte som är dess eget. Man har ej insett att det inte kan finnas någon sociologi, såvida det inte existerar samhällen och att ett samhälle är någonting mer än bara individerna. Det är bl. a. en av orsakerna till varför böjelsen för vaga generaliseringar ännu finns kvar inom sociologin. Hur kan det framstå som viktigt att definiera konkreta former för socialt liv, om dessa endast förmodas ha en lånad existens?

För oss verkar detta omöjligt. Från nästan varje sida i denna bok kommer vi att framföra motsatta tankegångar: att individen domineras av en social verklighet som är något mer än individen själv: den kollektiva verkligheten (Durkheim, 1897/1983, s. 16–17).

Fairclough ansluter sig till förståelsen av socialt liv som *praktiker*, definierade som ”rutingjorda sätt, knutna till en specifik tid och plats, i vilka människor använder (materiella och symboliska) resurser för att agera tillsammans i världen” (Fairclough, 1999, s. 21). Dessa praktiker hänger samman med diskurser på två sätt. För det första kan praktiker ha en diskursiv del. Många praktiker består till en del eller enbart av språkanvändning. Att skriva och att läsa denna text är exempel på *språkliga handlingar som har en diskursiv del*. För det andra kan praktiker representeras med hjälp av språk. Dessa diskursiva representationer är inte på samma sätt en del av praktiken som representeras (även om de är viktiga element i hur praktiken kommer att förstås). Denna text ska ses som en *representation* av hur diskursanalys bör användas – och inte användas – inom kriminologi.

Från ett sådant perspektiv definieras diskurs nära språkanvändning. Att dela upp sociala praktiker i en diskursiv del och en icke-diskursiv del innebär även att KDA:s diskursbegrepp skiljer sig från mer poststrukturalistiskt influerade metoder, exempelvis den diskursanalys som utvecklats av Ernesto Laclau och Chantal Mouffe (se Laclau och Mouffe, 1985). Den diskursiva aspekten av en praktik är för det första användandet av språk (det vill säga det som gör den till ett *kommunikativt tillfälle*) och för det andra det sätt detta användande åberopar och förutsätter föreställningar om den sociala praktiken. Kortfattat kan då begreppet diskurs både syfta till de samhälleliga föreställningar som gör det möjligt att vid ett visst tillfälle kräva hårdare straff, men otänkbart vid ett annat, och till det konkreta åberopandet av dessa föreställningar (att kräva hårdare straff eller att förkasta sådana krav).

## Att analysera diskurser

Att göra en diskursanalys är att analysera vad texten förutsätter. På så sätt ignoreras författaren som textens skapare eller ursprung. Ett fint exempel på en sådan läsning av en text kan man hitta i José Luis Borges korta novell *Pierre Menard, författare till Don Quijote*. Där recenserar Borges en påhittad text av en lika påhittad författare vid namn Pierre Menard. Borges karaktär Menard har bestämt sig för ett ganska så ovanligt projekt. Han ska skriva nionde, trettioåttonde och ett fragment av kapitel



tjugotvå av Cervantes klassiker *Don Quijote*. Det handlar alltså inte om en uppföljare, nytolkning eller kommentar. Menard vill skriva *samma* text, 300 år senare. Men det är inte så enkelt som att han bara ska kopiera vad Cervantes redan skrivit.

Den metod som han [Menard] ursprungligen tänkte ut var förhållandevis enkel. Behärska spanskan, återfå den katolska tron, kriga mot morerna eller turken, glömma Europas historia mellan 1602 och 1918, vara Miguel de Cervantes. Pierre Menard prövade denna metod [...] men han förkastade den som alltför enkel. [...] Att i tjugonde århundradet vara en populär romanförfattare från sextonhundratalet föreföll honom vara att ta ett steg tillbaka. Att, på något vis, vara Cervantes och komma till Don Quijote tycktes honom mindre krävande – följaktligen mindre intressant – än att förbli Pierre Menard och med Pierre Menards erfarenheter lyckas åstadkomma Don Quijote (Borges, 1939/1991, s. 12).

Ett sätt att förstå Borges är att en text (och en författare) är ”ett barn av sin tid”. Cervantes, som skrev *Don Quijote* under början av 1600-talet, är måhända en uppmärksam tolkare av sin tid. Men hans berättelse är inget annat än ett återspeglade av föreställningar som var vardagsgodis under den tiden. Projektet som den fiktiva Menard sjösatte var varken att kopiera en text eller att bli till den författare som på 1600-talet skrev böckerna. Menards storhet var, menar Borges, att i 1918 års Frankrike, i den kontext som detta utgör, skriva samma text som Cervantes. I linje med vad jag tidigare konstaterat om vad en text är och hur man ska förstå begreppet diskurs förändras innehållet i *Don Quijote* på ett dramatiskt sätt, utan att texten för den skull ändras. Borges skriver:

Det är en uppenbarelse att jämföra *Don Quijote* av Menard med *Don Quijote* av Cervantes. Den senare skrev exempelvis (*Don Quijote*, första delen, nionde kapitlet):

*...sanningen, vars moder är historien, rival till tiden, bevarare av tidshändelserna, vittne till det förflutna, förebild för nuet, förvarning om framtiden.*

Skreven på sextonhundratalet, skreven av den ”geniala lekmannen” Cervantes, är denna uppräknings blott en retorisk hyllning till historien. Menard, däremot, skriver:

*...sanningen, vars moder är historien, rival till tiden, bevarare av tidshändelserna, vittne till det förflutna, förebild för nuet, förvarning om framtiden.*

Historien, sanningens moder; idén är förbluffande. Menard, samtida med William James, definierar inte historien som en utforskning av verkligheten utan som verklighetens ursprung. Den historiska sanningen är för honom inte vad som har inträffat; den är vad vi bedömer har inträffat. De avslutande orden – förebild för nuet, förvarning om framtiden – är skamlöst pragmatiska.

Även skillnaden i stil är påfallande. Menards arkaiserande stil – som när allt kommer omkring är ganska sällsam – är behäftad med en viss tillgjordhet. Så är inte fallet hos föregångaren, som handskas obesvärat med den på sin tid gängse spanskan (Borges, 1939/1991, s. 15–16).

Samma ord, skrivna med 300 år av historia mellan varandra, har olika innebörder och olika måttstockar. Borges visar här hur man bör tänka när man analyserar en text utifrån ett diskursteoretiskt perspektiv.



## Att analysera textens funktion

En ytterligare skillnad mellan de två identiska texterna som Borges beskriver här ovan är att där den förra reproducerar sin tids ideologi (de ideal som var styrande i det samhälle som Cervantes levde i) går den senare på tvärs med sin samtid. I detta finns det en parallell till Faircloughs beskrivning av diskursanalysens funktion. En viktig aspekt av en kritisk diskursanalys är att positionera texter i förhållande till de diskurser som åberopas (se Theo van Leeuwen 2008, s. 105–126). Inom KDA studerar man som sagt praktiker (exempelvis produktionen och konsumtionen av texter) och deras relation till diskurser (antingen som partiellt diskursiva eller som den diskursiva representationen av en praktik). En sådan praktik förhåller sig ofrånkomligt till ett flertal olika diskurser. Men hur detta förhållande ser ut är inte på förhand självklart. Om vi begränsar oss till att tala om texter är det i sammanhanget viktigt att komma ihåg att diskursanalytikern inte är intresserad av att komma fram till händelsen som texten beskriver, utan till de diskurser som beskrivningen av händelsen förutsätter. Texten kan sägas innehålla en tolkning av händelsen (mer om detta senare), och som sådan kan tolkningen förhålla sig till diskurser på olika sätt. En text som exempelvis diskuterar terrorbrott måste idag på något sätt förhålla sig till etnicitet. Textförfattaren kan liksom Cervantes flyta med strömmen och upprepa de bilder av terrorismen som är väl förankrade i västerländska föreställningar om terrorismens koppling till religion, etnicitet och historia. Eller så kan man liksom Menard ifrågasätta sin omgivnings perspektiv, visa på alternativa synsätt och ifrågasätta självklarheten i den tolkning som tagits för givet. I båda fallen åberopas diskurser. Det går inte att kritisera något man inte nämner. Men en text kan alltså antingen *reproducera* eller *ifrågasätta* de diskurser som åberopas.

## Diskursanalys som vetenskaplig metod

Diskursanalysens styrka är att gå bortom det sagda eller skrivna ordet (utan att förlo- ra kopplingen till det). I ett annat sammanhang har socialpsykologen Elliot Mishler kritiserat intervjun just för att den inte har förmågan att ta detta steg. Att intervjua är att ta intervjupersonen från hans eller hennes vardag och introducera intervjun som meningsskapande kontext. I intervjun, menar Mishler, måste den analyserande skapa mening av ”ett isolerat svar på en isolerad fråga” (Mishler 1986, s. 3). Intervjun saknar ”den delade förståelse, den kontextuella förståelse, den vardagskunskap och det reciproka målet som tal i vardagen har” (Mishler 1986, s. 1). Intervjun har, enligt honom, problemet att det är svårt att avgöra vad i intervjupersonens svar som är ett resultat av intervjun som kontext och vad som kan hänföras till människan själv och hennes situation. Berättelserna som skapas i intervjun är även begränsade till intervjun och det finns därför en risk att de är instrumentella artefakter. Jag kan

tycka att kritiken inte utesluter intervju som användbar metod för sociologin (det gör inte Mishler heller). Men den sätter fingret på svårigheten att distansera sig från sitt material (om det nu är så att man som forskare/intervjuare är en viktig orsak till materialet) och koppla samman det med de diskurser som återopas.

En liknande kritik som ofta riktas mot diskursanalys (både av dess kritiker och av självreflexiva diskursanalytiker) är att den är ”subjektiv”, det vill säga beroende av den som tolkar. Kritiken är på ett tämligen självklart sätt korrekt. Forskningsresultat är en produkt av det arbete som forskaren lagt ner. Men det är inte att vara subjektiv, om man med subjektiv menar godtycklig eller relativistisk. Det handlar om att diskursanalys är en mänsklig praktik. Jämfört med Durkheims utläggning här ovan är en sådan beskrivning av samhällsvetenskap mer jämställd. Den är inte bara en analys av sociala praktiker, utan den är även en social praktik i sig själv. När vi kommit hit i diskussionen börjar det bli möjligt att identifiera fallgruppen och dess alternativ.

Fairclough använder i sina tidiga texter begreppet ”medlemsresurser” för att beskriva de verktyg med vilka en person tolkar texter. Det är ett närmast bourdieuskt betraktelsesätt: En människa läser (och skriver) en text med utgångspunkt i de erfarenheter och den kunskap hon har. Begreppet är brett och innehåller sociologiska storheter som klass, kön och etnicitet, men även individens kognitiva resurser (olika tankestilar) och det ”kapital” man på andra sätt tillskansat sig eller påtvingats. Fairclough beskriver det som internaliserade sociala strukturer, normer och konventioner (1989, s. 24–25, 140–142). Att det är *medlemsresurser* innebär att det utgör en form av kapital eller resurser som används i tolkningen av texten. Resurserna blir tillgängliga för att man tillhör en viss grupp (exempelvis befinner sig på en viss klassposition).

Utifrån ett sådant resonemang kan man se hur Borges Menard skrev nionde, trettioåttonde och ett fragment av kapitel tjugotvå av *Don Quijote* utifrån de medlemsresurser han förvärvat sig under 1918 års Frankrike. Cervantes skrev samma text utifrån sina medlemsresurser. Det är vad som enligt Borges skiljer Menards storhet från Cervantes slätstrukenhet. *Läsningen* av texten är på samma sätt beroende av konsumentens medlemsresurser. En text läses utifrån läsarens erfarenheter, och hennes förutsättningar. Det är inte vilken person som helst som *kan* och som *har intresse* att urskilja nyanserna mellan orden ”sanningen, vars moder är historien, rival till tiden, bevarare av tidshändelserna, vittne till det förflutna, förebild för nuet, förvarning om framtiden” när de är skrivna i början av 1600-talet och när de är skrivna 1918.

Lässtilen som används är resultatet av läsarens medlemsresurser. Jag menar att ”fallgruppen” uppstår på grund av en oförmåga att använda en viss lässtil. Jag har beskrivit hur problem uppstår när diskursanalys används som en metod för att utifrån en text utläsa hur en händelse faktiskt skett. Men är det inte så vi alla är vana vid att läsa texter (när vi inte ska analysera diskurser)? När vi sittandes vid köksbordet läser kvällstidningarnas beskrivningar av ett uppmärksammat brott är det ingen som klandrar oss för att vi på detta sätt försöker få reda på hur brottet gick till (förutom så där moraliserande som man kan vara angående kvällstidningar). Man bör alltså förstå fallgruppen som att diskursanalytikern ”tar med sig” sin vardagliga lässtil när

han eller hon gör en diskursanalys. Många metodböcker varnar den nyblivna intervjuaren att blanda samman intervjun med ett vanligt samtal. På samma sätt vill jag varna den nyblivna diskursanalytikern för att inte blanda samman diskursanalys med en vardaglig läsning (och tolkning) av texter. Något jag anser sympatiskt med Faircloughs metod är att han menar att det inte finns någon essentiell skillnad mellan diskursanalytikerns tolkning och de tolkningar som görs av de individer som är en del av fältet (aktörer beskrivna i texten, dess tänkta konsumenter och så vidare).

[O]m analytikern använder sina egna medlemsresurser för att förklara hur tolkningar som görs av deltagarna i en diskurs i sin tur är beroende av deras medlemsresurser, så är det viktigt att analytikern är känslig inför vilka resurser hon själv använder för att analysera. I detta stadie är det egentligen bara självmedvetenhet som skiljer analytikern från de deltagare som hon analyserar. Analytikern gör detsamma som den deltagande tolkaren, men till skillnad från denna är analytikern upptagen med att förklara *vad* hon gör (Fairclough, 1989, s. 167).

Skillnaden mellan en vardaglig och en vetenskaplig tolkning har jag tidigare beskrivit som skillnaden mellan tolkningar av första och andra ordningen. Här uppstår ännu en skillnad. Den vetenskapliga tolkningen följer strikt en metod, medan den vardagliga tolkningen är *spontan*. Detta är en beskrivning av det vetenskapliga tillvägagångssättet som förhoppningsvis alla kan hålla med om. Att ett arbete är vetenskapligt innebär att det är inplacerat i en vetenskaplig tradition, följer en metod som är godkänd av denna tradition samt att vetenskaparen på ett tydligt sätt rapporterar om arbetets innehåll på ett sätt som gör det möjligt för andra vetenskapare att avgöra om arbetet gått rätt till och om resultaten är att lita på. När det gäller KDA är den vetenskapliga traditionen diskursanalys i allmänhet och kritisk diskursanalys i synnerhet. Slutligen är det viktigt att på ett tydligt sätt presentera sin metod och teori samt beskriva hur dessa används i arbetet för att andra vetenskapare ska kunna avgöra kvalitén (genom läsning av det vetenskapliga arbetet). Detta är vad som skiljer en vetenskaplig analys av en text från en vardaglig läsning av densamme. Som av en händelse är skillnaden mellan en vardaglig och en vetenskaplig förståelse ett centralt tema i min avhandling (Ringström, 2011).

Om vi ska återkomma till fallgruppen innebär den att diskursanalys som vetenskaplig metod inte blivit till en del av vetenskaparens medlemsresurser. Detta har stora konsekvenser för arbetets vetenskaplighet. Om vi går till den typen av text som jag talade om i tidigare, studentuppsatsen, är de riktlinjer som oftast finns anpassade efter ett vetenskapligt arbetssätt. Ett par tips för uppsatsskrivaren är på sin plats. Frågeställningen bör vara utformad på ett sätt som ligger i linje med diskursanalysens förmåga. Det är strategiskt dumt att använda en metod för att svara på frågor som den inte är avsedd att besvara (frågor om brottet, förövare och så vidare). En sådan tanke ryms i en fråga som brukar återfinnas i samhällsvetenskapliga uppsatser metodkapitel: Mäter (alternativt undersöker) du det du avser att mäta (alternativt undersöka)? Diskursanalys är en på många sätt användbar metod som har stor potential för kritisk samhällsvetenskap. Det är en fördel att utnyttja dess styrka (att synliggöra och kritiskt granska de diskurser som möjliggör texten). Forskaren bör även inplacera sig i en vetenskaplig tradition. Det låter sig enkelt göras genom att följa de

metodböcker som finns inom ämnet diskursanalys (för KDA rekommenderas någon av de böcker som presenteras i referenslistan). Att göra det möjligt för andra vetenskapare att granska arbetsprocessen är förhållandevis enkelt. Genom att utarbeta gedigna metod- och teorikapitel kan man övertyga en läsare om att ens arbete är av den kvalité man eftersträvat. Kort sagt, att göra den vetenskapliga metoden till en del av sina medlemsresurser.

Känslan av att man inte behöver en metod för diskursanalys ("det är bara att läsa och det kan jag") borde tas som en signal för att det är av oerhörd vikt att förankra arbetet i en vetenskaplig metod. Tanken om att diskursanalys ändå är subjektivt och därför upp till var och en att utforma är att osynliggöra alla de som arbetat för att göra diskursanalys till ett viktigt och användbart verktyg för samhällsvetenskapen. Det är även att missa värdet av vetenskaplighet i det akademiska arbetet. Att man redan tror sig kunna diskursanalys är just ett tecken på att man antar att de medlemsresurser man tillskansat sig utanför akademien är nog. Syftet med denna diskussion har varit att belysa det problematiska i ett sådant tillvägagångssätt.

## Referenser

- de Beaugrande, R. & Dressler, W. (1981). *Introduction to text linguistics*. London: Longman
- Borges, J. L. (1939/1991). Pierre Menard, författare till *Don Quijote*. *Labyrinter*. Lund: Umbra Solis, s. 7–17
- Chouliaraki, L. & Fairclough, N. (2000). *Discourse in Late Modernity*. Edinburgh: Edinburgh University Press
- Dean, J. (1998). *Aliens in America: Conspiracy cultures from outerspace to cyberspace*. Cornell: University Press
- Durkheim, É. (1897 / 1983). *Själv mordet*. Lund: Argos
- Fairclough, I. & Fairclough, N. (2012). *Political Discourse Analysis: A method for advanced students*. New York: Routledge
- Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. New York: Longman Inc
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis*. Boston: Addison Wesley
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual analysis for social research*. London: Routledge
- Giddens, A. (1993). *New Rules of Sociological Method: A positive critique of interpretative sociologies*. Stanford: Stanford University Press
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985/2008). *Hegemoni och den socialistiska strategin*. Göteborg: Glänta
- van Leeuwen, T. (2008) *Discourse and Practice: New tools for critical discourse analysis*. Oxford: University Press
- Mishler, E. (1986). *Research Interviewing: Context and narrative*. Cambridge: Harvard University Press
- Ringström, J. (2011). *Mellan sanning och konsekvens: En studie av den tredje generationens kognitiva terapier*. Lund: Media Tryck
- Winter Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur